

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERĐİŐİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research

Cilt: 19 Sayı: 132 Eylül 2026 & Volume: 19 Issue: 132 January 2026

Received: Jan 01, 2026, Manuscript No. jisr-26-182910; Editor assigned: Jan 03, 2026, Pre-QC

No. jisr-26-182910 (PQ); Reviewed: Jan 17, 2026, QC No. jisr-26-182910; Revised: Jan 22, 2026,

Manuscript No. jisr-26-182910 (R); Published: Jan 29, 2026, DOI: 10.17719/jisr.2026.112217

www.sosyalarastirmalar.com ISSN: 1307-9581

SELANİK VAKASI'NIN SELANİK BÖLGESİNDEKİ İHTİDA HAREKETLERİNE ETKİSİ (1876-1912)

THE IMPACT OF THE SALONIKA INCIDENT ON CONVERSION MOVEMENTS IN THE SALONIKA REGION (1876-1912)

Selahattin Bayram*

E-mail: selahattin.bayram@istanbul.edu.tr

Özet

Bu makale, 5-6 Mayıs 1876'da Selanik'te meydana gelen ve tarihte Selanik Vakası olarak bilinen hadisenin ihtida hareketlerini olumsuz etkilediğini savunmaktadır. Çalışma arşiv kaynaklarına dayandırılmıştır. Avrethisari kazasından İstefana adlı bir Bulgar kızı ihtidasını Selanik Kadılığı'nda tescil etmek için Selanik'e gitmiştir. Gayrimüslimler "kaçırıldı" iddiasıyla kızı istasyondan alarak önce Amerikan Konsolosluğu'na, sonra Fransız Konsolosluğu'na götürmüştür. Çıkan arbedede Fransız Konsolosu Jules Moulin ile Alman Konsolosu Henry Abbott öldürülmüştür. Olay kısa bir süre içinde uluslararası krize dönüşmüştür. Fransa ve Almanya Osmanlı Devletine nota vermiş, İngiltere ve Rusya olaya müdahil olmuştur. Osmanlı Devleti, batılı devletlerin baskılarını yumuşatmak için olağanüstü bir mahkeme kurmuş ve sorumlulardan altısını idam etmiştir. Tanzimat ve Islahat fermanlarının gayrimüslimlere tanıdığı kimi haklar cemaatlerin ruhani liderleri ile ileri gelenlerinin elini güçlendirmiş ve bu güç ihtida etmek isteyen cemaat bireyleri üzerine baskıya dönüşmüştür. Selanik Vakası sözü edilen baskıyı daha da pekiştirmiştir. Selanik Vakası'nın ihtidalara etkisini ölçmek için 1876'dan önce 36 yıl boyunca meydana gelen ihtida hareketleriyle Selanik Vakası'ndan 1912'ye kadar vuku bulan ihtida olayları mukayese edilmiştir. Selanik Vakası'ndan önceki 36 yıllık dönemde 89 ihtida meydana gelmesine karşın, aynı vakadan sonra 36 yılda sadece 67 ihtida meydana gelmiştir. Gayrimüslimler ihtida hareketlerini sürekli engellemeye çalışmıştır. Batılı ülkeler Osmanlı üzerindeki baskıları artırmıştır. Osmanlı, baskıları dengelemek için ihtida süreçlerini zorlaştırmıştır. Sonuç olarak Selanik Vakası ihtidaları olumsuz etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Selanik Vakası, Gayrimüslim, İhtida, Konsolos.

Abstract

This article argues that the incident which occurred in Salonika on May 5-6, 1876, known as the "Salonika Affair," had a negative impact on conversion movements. The study is based on archival sources. A Bulgarian girl named Istefana from the kaza of Avrethisar went to Salonika to register her conversion at the Salonika Court. Non-Muslims, claiming

she had been "abducted," took the girl from the station and first brought her to the American Consulate, then to the French Consulate. In the ensuing commotion, the French Consul Jules Moulin and the German Consul Henry Abbott were killed. The incident quickly turned into an international crisis. France and Germany issued a note to the Ottoman Empire, while England and Russia also intervened. To ease Western pressure, the Ottoman Empire established an extraordinary court and executed six of those held responsible. The Salonika Affair further reinforced this pressure. In order to measure the impact of the Salonika Affair on conversions, conversion events that occurred during the 36 years prior to 1876 were compared to those that occurred from the Salonika Affair until 1912. While 89 conversions occurred in the 36 years before the Salonika Affair, only 67 conversions occurred in the 36 years following the same incident. Non-Muslims continually tried to obstruct conversion movements. Western countries increased their pressure on the Ottoman Empire. To balance this pressure, the Ottomans made the conversion process more difficult. As a result, the Salonika Affair negatively affected conversions.

Keywords: Ottoman Empire, Salonika Affair, Non-Muslim, Conversion, Consulate...

Giriş

Tarihte "Selanik Vakası", "Selanik Hadisesi", "Kız Vakası" ve günümüzde daha çok "Selanik Olayı" olarak bilinen hadise 5-6 Mayıs 1876'da Selanik'te vuku bulmuştur. Bu hadise yerel düzeyde kalmamış, il ve ülke sınırlarını aşarak milletlerarası siyasi bir krize dönüşmüştür. Ahmet Oğuz'un 1876 *Selanik Vak'ası Osmanlı'nın Balkan Siyaseti* adlı kitap çalışması konuyla ilgili yapılmış ilk kapsamlı çalışmadır, denebilir. İkinci önemli çalışma Muzaffer Tepekaya'ya aittir. *Bellekten Dergisi*'nde "Selanik Vilayeti Almanya ve Fransa Konsoloslarının Öldürülmesi Olayı (6 Mayıs 1876)" başlığıyla yayımlanan makalede yazarın, yerli arşiv belgelerinden istifade etmekle birlikte İngiltere, Fransa ve Almanya gibi Batılı ülkelerin arşivlerinde konuyla ilgili yer alan belgelere daha çok yer verdiği söylenebilir. Firdevs Çınar'ın *Fransız Basınında Selanik Olayı (1876)* başlıklı yüksek lisans çalışması Muzaffer Tepekaya'nın çalışmasına kıyasla olaya taraf olan ülke bazında daha tafsilatlı bir araştırma olarak görülebilir. Koray Demir'in *1876 Selanik Hadisesinde Diplomatik Baskılar, Toplumsal Tahrikler ve Tepkiler* isimli yüksek lisans çalışması da olayın sebep olduğu iç kargaşalıkların yanı sıra ağırlıklı olarak batılı devletlerin Selanik hadisesine bakışını irdelediği vurgulanabilir.

Yukarıda sıralanan araştırmalar Selanik Vakası'nın ülke içinde ve batılı ülkeler nezdinde neden olduğu gelişmelere odaklanırken, sözü edilen çalışmaların ya da benzerlerinin hiç birisi, adı geçen vakanın ihtida hareketlerine olan etkisini konu edinmemiştir. Biz bu çalışmada Selanik Vakası'na atıf yapmakla beraber, olayın gayrimüslimlerin ihtida etmesine olan etkisini incelemeye ve ölçmeye çalıştık. Bu kapsamda 1876 tarihini merkeze koyarak bu tarihten 36 yıl öncesiyle aynı tarihten 36 yıl sonrasını ihtida açısından mercek altına aldık. Diğer bir ifadeyle 1840-1912 yılları arasında Selanik'te ve taşrasında meydana gelen ihtida hareketlerini hem Selanik Şer'iye Sicilleri'nden hem de Osmanlı Arşivi'nin ilgili fonlarından tablolar eşliğinde isim isim irdeledik. Böylece Selanik Vakası'nın ihtida hareketlerine etkisini ortaya koymaya çalıştık. Bu açıdan bakıldığında çalışmamızın özgün olduğunu, yanı sıra Tanzimat dönemiyle Selanik Vakası'nın Osmanlı'nın diğer bölgelerindeki ihtidalara etkisini ölçecek yeni çalışmalara ufuk açacağını belirtmek gerekir.

Avrethisari'nin Bogdantza köyünden tahminen 19 yaşında İstefana adlı Ortodoks bir Bulgar kızı, Ayşe ismini alarak ihtida etmiş ve Selanik Kadılığı'nda kurulacak bir İhtida Meclisi'nin ardından Müslümanlığını tescil ettirerek resmiyete kavuşturmak istemiştir. Nitekim mühtediye Ayşe 5 Mayıs 1876'da yeni dinini tescil etmek üzere trenle Avrethisari'nden Selanik'e gitmiştir (Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî HR.MKT, No. 932, Gömlek No. 1). İstefana'nın ihtidasını kadılıkta tescil etme isteğini haber alan Bulgar ve Rum din adamları, Ayşe'nin ihtidasını kabul etmemiş ve "kaçırıldığını" ileri sürerek 150 kişilik bir gurupla onu istasyondan zorla kaçırarak önce Amerikan Konsolosluğu'na götürmüştür. Selanik Valisi Eşref Paşanın Sadaret'e çektiği telgrafa göre İstefana'yı istasyondan arabayla bizzat Amerika'nın Selanik Konsolos Vekili Nikolagi Hacı Lazari kaçırmıştır. Vali, Lazari'nin muhtediye kızı konsolosluktaki evinde sorgulamasına itiraz ederek Amerika Sefaretinden daha makul birisinin tayin edilmesinin sağlanmasını istemiştir (HR.MKT, No. 932, Gömlek No. 1; Tepekaya, 2013, 77/280, 1034).

İstefana, vekil konsolos Lazari'nin sorgusundan sonra Fransız Konsolosluğu'na götürülmüştür. Oysa meri hukuka göre birinin İslam'ı seçme isteğine mani olmak dinî özgürlüklerin açıkça ihlal edilmesi anlamına geliyordu. Olaydan haberdar olan Müslüman halk valiliğin önünde toplanarak galeyana gelmiş ve 6 Mayıs'ta Fransız Konsolosluğu'nu ablukaya almıştır. Çıkan arbedede öfkeli halk, olayları yatıştırmaya çalışan Fransız Konsolosu Jules Moulin ile Alman Konsolosu Henry Abbott'u Saatli Cami civarında linç ederek katletmiştir.

Artık bu noktadan sonra hadise milletlerarası siyasi krize dönüşmüş, Fransa, Almanya, İngiltere ve Rusya fırsattan istifade ederek Selanik'e askeri donanma gönderme kararı almıştır. Selanik Vakası'nın akabinde Fransa, Rok Dukaz aracılığıyla Tolon Limanı'nda bulunan askeri donanmasını hemen harekete geçirmiştir. Ancak katillerin, ihmali bulunan devlet memurlarının cezalandırılması ve maktullerin naaşlarının ihtiramla kaldırılması konusunda Osmanlı hükümetinin verdiği teminatlar üzerine adı geçen donanma Yunanistan'ın Pire limanına demir atmıştır (Dosya Usulü İradeler İ.DUİT, No. 138, Gömlek No. 37).

Osmanlı hükümetinin verdiği en önemli teminat sorumluların kısa sürede tespit edilip adil bir şekilde cezalandırılması olmuştur. Bunun için olağanüstü bir mahkeme kurulmuş ve Padişah'ın iradesiyle Vali Mehmet Refet Efendi'nin bir yıl müddetle Seraskeri'de tevkifine dair karar verilmiştir (HR.MKT, No. 933, Gömlek No. 90). Yanı sıra Osmanlı Hükümeti, Adliye Müfettişi Vahan Efendi ile yeni Selanik Valisi Eşref Paşa'yı vuku bulan hadiseyi tahkik etmekle görevlendirmiştir. Yapılan tahkikata göre Bulgar kızının Selanik'e vardığı gün Amerikan Konsolosu'nun orada bulunduğu, ancak hiçbir resmi sıfatı olmadığı halde Konsoloshane'de ikamet eden ve Rusya uyruklu kardeşi Lazari'nin, mühtediye Bulgar kızını bir gece kendi hanesinde alıkoyduğu, ertesi günün sabahında da iade ettiği açıkça anlaşılmıştır (Hariciye Nezareti Tercüme Odası HR.TO, No. 553, Gömlek No. 11).

Adliye Müfettişi Vahan Efendi'nin 16 Mayıs 1292 tarihli telgrafla Hariciye Nezareti'ne çektiği telgrafa göre kurulan mahkemede tutuklanan zanlıların adaletle yargılandığı, devlet memurlarının şahadetiyle bir süre önce tutuklanan 6 kişiyle beraber, 9 kişinin de konsolosların bilfiil katilleri oldukları sabit olmakla idamlarına, meclis üyeleri ve ileri gelenlerin şahadetleriyle halkı tahrik ederek silahlanmaya teşvik suçundan 2 kişinin müebbet kürek cezasına çarptırılmasına, 14 kişinin isnad edilen suçların derecesine göre geçici olarak kürek ve hapis cezasıyla cezalandırılmasına hükmolunmuştur. Ayrıca zanlı bazı memurların yanında henüz haklarında kesin hüküm verilmemiş üç zanlı daha olmuştur. Telgrafta ayrıca hadisenin meydana gelmesinde isteyerek dahli olanların cezalandırılmasının yerel hükümet organlarıncaya titizlikle yapılacağına altı çizilmiştir (İ.DUİT, No. 138, Gömlek No. 41).

Öte yandan İngiltere, Almanya ve Fransa büyükelçileri Selanik Vakası'nda devlet memurlarının dahli olduğunu dillendirmeye devam etmiş ve onların da cezalandırılmasını istemiştir. Yanı sıra yapılacak muhakemede kendi memurlarının da bizzat sorgulama heyetine katılmasını, aksi halde Selanik açıklarında demirleyen savaş gemilerinin askeri harekate geçeceğini bildirmiştir. Tehditler üzerine Vali Eşref Paşa ve Vahan Efendi, adı geçen devletlerin büyükelçileriyle konuyu müzakere etmiş, devlet memurlarının sorgulamasının Osmanlı kanunlarına göre yapılması, yabancı unsurların muhakeme sürecine karışmaması ve isterlerse mahkeme sürecini izleme hususunda onlarla mutabakata varmıştır (İ.DUİT, No. 138, Gömlek No. 41).

İstefana'nın ihtidası Selanik vilayetinde ilk defa vuku bulan bir hadise olmamıştır. Ondan önce birçok kadın ihtida ederek müslümanlıklarını Selanik Kadılığı'nda tescil etmiştir (Selanik Şer'iyye Sicil Defteri ŞŞS (1222-1223), No. 188, 1a; ŞŞS, 1226, No. 192, 1a; ŞŞS, 1238, No. 209, 54b; ŞŞS, 1252, No. 232, 1a). Nitekim Selanik Şer'iye Sicilleri üzerinde yapılan bir araştırmada 1695-1879 yılları arasında 184 yılda 1070 civarında ihtida kaydı tespit edilmiştir. Söz konusu ihtidaların dörtte birinin kadınlara ait olduğu görülmüştür (Bayram, 2025, 18). Her ne kadar mühtedilerin mensup oldukları cemaat liderleri ve din adamları ihtidaların "kaçırma", "zorla" ve "kandırma" ile yapıldığını sürekli dile getirip konsolosluklara başvurmuşlarsa da, Selanik Hadisesi gibi toplumsal kargaşaya neden olabilecek bir olaya şahit olunmamıştır (ŞŞS, 1262, No. 248, 1a).

Cemaatlerin muhtedilere karşı geliştirdikleri bu dışlayıcı söyleme karşılık Müslümanlar da devletin gücünü arkalarına alarak "arka çıkama" duygusuyla ihtida hareketlerini sahiplenmeye çalışmıştır. Cemaat liderlerinin ihtida olaylarını yukarıda süzü edilen sıfatlarla konsolosluklara şikayet etmesi Rusya, İngiltere ve Fransa gibi etkili devletlerin ihtida olaylarına şüpheyile yaklaşmasına neden olmuş ve söz konusu şüphe Osmanlı Devleti'ne karşı sürekli dış baskı aracına dönüşmüştür.

O halde İstefana'nın ihtidası özelinde meydana gelen olayların, katledilen konsolosların ve ortaya çıkan kimi siyasi sonuçların, yeknesak olarak Tanzimat ile İslahat Fermanı'nın gayrimüslim cemaatlere tanıdığı haklarla ve Osmanlı Devleti'nin düvel-i muazzama karşısında sürekli gerileyen askeri ve siyasi gücüyle alakalı olduğu söylenebilir. Nitekim İstefana olayından dört yıl sonra 1890'da Cebel-i bereket Sancağı'na tabi Ekbaz köyünden Sultan/Seltan adlı Ermeni bir kadının ihtidası (Dahiliye Mektubi Kalemi DH.MKT, No. 1974, Gömlek No. 71), Karadağlı bir kadının Kosova Vilayeti'ne doğru sınırı geçip iltica ve ihtida ettikten sonra olayların çıkması (DH.MKT, No. 187, Gömlek No. 61), ihtida eden bir Rum kızından dolayı Lüleburgaz Mahkeme Reisi Aygopyos'un hadise çıkarması (DH.MKT, No. 2575, Gömlek No. 144) ve Üsküdar'da bir Ermeni çocuğun hidayete ermesinin ardından olayların vuku bulması (Yıldız Perakende Zabtiye Y.PRK.ZB, No. 7, Gömlek No. 46), sözü edilen zaafaların bir neticesi olarak okunabilir.

Devlet, Selanik Vakası'na benzer bir hadisenin yaşanmaması için ihtida edenleri askeri tedbirlerle koruma altına almak zorunda kalmıştır (Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi MSBATA, 110.9.1.4, No. 44, Gömlek No. 1.4).

Özetle Selanik Vakası'nı bahane eden Almanya, Fransa, Rusya, İngiltere gibi büyük devletler donanmalarını Selanik limanına göndererek Osmanlı'ya diplomatik baskı uygulamıştır.

Dönemin padişahı Abdülaziz, batılı devletlerin baskılarını hafifletmek için Olağanüstü Mahkeme kurmuş, eski valiyi tutuklatarak yerine yeni vali tayin etmiştir. Adliye Müfettişi Vahan Efendi'yle Selanik Valisi Eşref Paşa'yı olayı tahkik etmekle görevlendirmiştir. Olaya dahil olup konsolosları öldürmekten suçlu bulunan 15 kişi idama mahkum edilmiş; ancak bunların 6'sı infaz edilmiştir.

1. Selanik Vakası'ndan Önce İhtida Hareketleri (1841-1876)

1.1. Tanzimat Fermanı Süreci

Selanik Vakası'nın bölgedeki ihtida hareketlerine olan etkisini ölçmek için olaydan önceki ihtida hareketlerini, olaydan sonra meydana gelen ihtida hareketlerini mukayese etmemiz gerekir. Biz, arşiv belgelerinden olay sonrası ihtida hareketlerini 1912 tarihine kadar takip edebiliyoruz. Selanik Vakası'nın meydana geldiği 1876 ile Selanik'in Osmanlı'nın elinden çıktığı tarih arasında 36 yıllık bir zaman dilimi mevcuttur. Buna göre 1876'da meydana gelen Selanik Vakası'nın ihtida hareketlerine etkisinin olup olmadığını belirlemek, olay tarihinden önce, 36 yıllık benzer bir dönemdeki ihtida hareketlerinin ne durumda olduğunun bilinmesine bağlıdır. Bu durumda Selanik Vakası'ndan geriye doğru gidildiğinde zaman bakımından eşit iki dönemin mukayesesi için 1841 yılının başlangıç yılı olduğunu görürüz.

Selanik Kadılığı Şer'iyye sicilleri üzerinde yaptığımız incelemede Tanzimat Fermanı'nın 3 Kasım 1839'da ilan edilmesinden aynı yılın sonuna kadar iki ay boyunca herhangi bir ihtida hareketinin yaşanmadığını tespit ettik. Buna göre 1839 yılında Selanik'te meydana gelen beş ihtida vakası, Gülhane Hattı Hümayununun ilan tarihinden önceki tarihlerde meydana gelmiştir (ŞSS, 1254-1255, No. 235, 1a; ŞSS, 1254-1255, No. 235, 61a; ŞSS, 1255-1256, No. 236, 1a). Buna karşın adı geçen sicillere göre 1840'ta beş gayrimüslim İslam'ı tercih etmiştir (ŞSS, 1255-1256, No. 236, 1a; ŞSS, 1256, No. 238, 1a). Biz mukayeseyi 1841'den itibaren yapacağımız için 1840'da ihtida eden 5 kişiyi ihmal edip mukayesenin iki ferman arası dönemi de tamamen kapsadığını var saydık ve böylece daha anlamlı sonuçlar elde etmeyi amaçladık.

Tablo 1: Selanik Olayı'ndan Önce Bölgedeki İhtida Hareketleri (1841-1876)

Sıra	Yıl	Kişi	Sıra	Yıl	Kişi	Sıra	Yıl	Kişi
1	1841	3	13	1853	1	25	1865	-
2	1842	6	14	1854	1	26	1866	1
3	1843	1	15	1855	-	27	1867	1
4	1844	9	16	1856	-	28	1868	-
5	1845	-	17	1857	-	29	1869	1
6	1846	3	18	1858	-	30	1870	-
7	1847	4	19	1859	-	31	1871	-
8	1848	-	20	1860	-	32	1872	-
9	1849	-	21	1861	3	33	1873	2
10	1850	-	22	1862	2	34	1874	6
11	1851	-	23	1863	18	35	1875	12
12	1852	3	24	1864	10	36	1876	2
Toplam	-	29	-	-	35	-	-	25
Genel Toplam	-	-	-	-	-	-	-	89

Kaynak: ŞSS, Defter No: 177-306

1.2. Islahat Fermanı Süreci

Tablo 1'e yansımayan 1840 yılındaki 5 kişilik din değiştirme hareketleri 1841'de azalma eğilimine girerek üç muhtediye indikten sonra takip eden yılda söz konusu hareketler %100 artarak 6 muhtediye çıkmıştır. Aynı tabloya göre Tanzimat sonrası yılların ihtidada inişli çıkışlı ve göreceli olarak zikzaklı yıllar olduğu söylenebilir. Nitekim 1843'te 6'dan 1'e inen ihtida vakaları bir yıl sonra %800 artarak 1844'te 9'a çıkmıştır. Keskin inişli çıkışlı hareketler

takip eden yılda da devam etmiş ve 1845'te yeniden sıfıra düşmüştür. Peşi sıra ihtida olayları canlanır gibi görünmüşse de 1846'da 3, 1847'de de 4 ihtida vakasından sonra Tanzimat'ın ilanının onuncu, on birinci, on ikinci ve on üçüncü yıllarında ardışık olarak dört yıl boyunca Selanik bölgesinde herhangi bir ihtida olayı meydana gelmemiştir. Söz konusu tabloda gösterilmeyen 1840 yılına ait beş muhtedi toplama dahil edildiğinde, Tanzimat'ın ilk on yılında ihtida edenlerin sayısının sadece 28 kişiden ibaret olduğu görülür.

1848-1851 yılları arasında Selanik Şer'iyeye Sicilleri'nde herhangi bir ihtida kaydının yansımaması, söz konusu yılların, ihtida hareketleri açısından sonraki dönemlerin daha kısır geçeceğinin bir habercisi olarak yorumlanabilir. Nitekim 1852'deki ihtida olayları yukarı yönlü canlanır gibi olmuştur. Ancak sözü edilen olaylarda yaşanan kısır döngü sonraki iki yıl için de devam etmiş ve 1853-1854 yıllarında sadece 1'er kişi ihtida etmiştir.

Nihayet Islahat Fermanı'nın arife yılı olan 1855'te ihtida olaylarında kalıcı bir duraklama dönemine girilmiş, anılan tarihten 1860 yılına kadar tam altı yıl boyunca Selanik Mahkemesinde ihtida tescili başvurusu yapılmamıştır. Selanik Mahkemesinde ilk ihtida kaydının yapıldığı tarih olan 1695'ten bu yana hiç bir dönemde ardışık altı yıl boyunca ihtidasız bir zaman dilimine denk gelinmemiştir (ŞŞS, 1107, No. 2, İç kapak). Kısaca, 1840 yılı dahil, ilgili tablonun verilerine göre Tanzimattan Islahat Fermanı'na kadar Selanik bölgesinde ihtida edenlerin sayısı 17 yılda 36 muhtediyle sınırlı kalmıştır. 3 Kasım 1839'da ihtida eden beş muhtedi bu rakama dahil edilmemiştir. Diğer bir deyişle iki ferman arasında yıl bazında ortalama 2,11 kişi müslüman olmuştur.

1839 Gülhane Hattı Hümayununun Gayrimüslimlere sağladığı göreceli dini özgürlükler ile ihtida hareketlerinde görülen duraklama arasında bir bağıntı olduğu açıktır. Benzer bir şekilde Tanzimattaki düzenlemeleri pekiştiren 1856 Islahat Fermanı'nın dini cemaatlere sağladığı nispi özgürlük ortamı ile ihtida hareketlerinin durağanlığı arasında da bir sebep-sonuç ilişkisi olduğu bedihidir. Tabloda da görüleceği üzere Islahat Fermanı'nın yayımlandığı tarihten itibaren beş yıl boyunca Selanik'te ihtida kaydına rastlanmaması oldukça anlamlı bulunmuştur.

Islahat Fermanı öncesi yılla birlikte altı yıllık uzun bir suskunluktan sonra 1861'de 3 kişinin Müslüman olmasıyla ihtida hareketlerinde bir kıpırdama başlamıştır, denebilir. Ertesi yıl sayı ikiye düşse bile 1863'te meydana gelen İslamlaşma hareketleri gelecek yıllar için umut vaat etmiştir. Zikredilen yıldaki artış oranı bir önceki yıla göre %800 olarak gerçekleşmiştir. Bu yükseliş oranı, durgunlaşan ihtida hareketleri için iyi bir sıçrama olarak görülebilir. 1864'te ihtida trendi aşağı yönlü gerçekleşmiş ve muhtedi sayısı %44,45 azalarak 10'a düşmüştür. Bu bariz azalışa rağmen sözü edilen yıldaki Müslümanlaşma hareketlerinin sonraki on yıl boyunca meydana gelen ihtida hareketlerine göre oldukça iyi bir seviyede olduğu söylenebilir.

Ardışık yılda ihtida olaylarında meydana gelen göreceli azalma devam etmiş ve 1865'te tekrar sıfıra inmiştir. 1866 ve 1867'de 1'er kişi Müslüman olduysa da 1868'de ihtida hareketleri yine sıfıra inmiştir. Sözü edilen yılla birlikte son beş yılda sadece 1 kişi İslam'ı seçmiştir. Diğer bir ifadeyle son beş yılın dört yılında ihtida hareketine rastlanmamıştır.

Selanik Vakası'ndan üç yıl önce 1873'te ihtidada meydana gelen kıpırdanma 1861'de cereyan eden canlanmayı andırmıştır. Anılan yılda Müslüman olan iki muhtediyi ardışık yılda altı yeni Müslüman takip etmiştir. Oran olarak ifade edersek %200'lük bir artış söz konusu olmuştur. 1875'te ihtida hareketleri yukarı yönlü olmaya devam etmiş ve bir önceki yıla göre %100 artışla 12 muhtediye ulaşmıştır. Ancak Selanik Vakası'nın meydana geldiği yılda ihtidada yükseliş trendi tekrar aşağı yöne dönerek 10 muhtedi kayıpla 1876'da 2 muhtediye inmiştir. Selanik Vakası'nın etkisiyle olacak ki 1877'de ihtida trendi aşağı yönlü azalmaya devam ederek tekrar sıfıra inmiştir. Nitekim Tanzimat ve Islahat fermanları dönemlerinde Selanik bölgesindeki ihtida hareketlerinin olumsuz etkileri hakkında bize yeterli ip uçları vermektedir (Bayram, 2025, 90-114).

Kısaca 1856 Islahat Fermanı ile 1876 Selanik Vakası arasında yirmi yılda 58 ihtida olayı meydana gelmiştir. Yıllık bazda ortalama Müslümanlaşma oranı 2,9 olarak gerçekleşmiştir. Islahat ile Selanik Vakası arasında vuku bulan ihtida hareketlerinin, iki ferman arasındakine nazaran göreceli olarak daha fazla olduğu vurgulanmalıdır. Ancak Sözü edilen artışın dönemin genel özelliğinden ziyade 1863, 1864, 1874 ve 1875'te meydana gelen ihtida hareketlerinin göreceli olarak yüksek çıkmasından kaynaklanmıştır. Nitekim aynı dönemde 1856-1860, 1865, 1868 ve 1870-1872 yılları arasında toplam 10 yıl boyunca hiçbir ihtida hareketinin vuku bulmaması, ileri sürdüğümüz görüşü destekler mahiyettedir.

2. Selanik Vakası'ndan Sonra Selanik Kadılığında İhtida Tescilleri

Tablo 2’de de görüleceği üzere Selanik Vakası’ndan sonra en ilginç ihtida olayları 1878’de meydana gelmiştir denebilir. 1876 ve 1877’de Selanik Mahkemesinde ihtida tescili yapılmamasına karşın, Selanik Vakası’nın toplum üzerindeki baskısının henüz devam ettiği bir zamanda, 1878’de toplam on sekiz ihtida kaydının gerçekleşmiş olması ilginç ve bir okadar da cesurane bulunmuştur. 1863 yılı hariç tutulursa 19.yüzyılın ikinci yarısının hiç bir döneminde Selanik’te bu kadar fazla sayıda ihtida hareketi meydana gelmemiştir. Ayrıca ihtida hareketlerinin sıfırdan 18 seviyelerine çıkmış olması 1878 yılına ayrı bir değer katmıştır. Bu yılda meydana gelen ihtida hareketlerini, Tanzimat ile İslahatın ve Selanik Vakası’nın ihtida düşüncesi taşıyanların üzerine kurduğu baskıya bir tepki hareketi olarak da okumak mümkündür.

Tablo 2: Selanik Vakası’ndan sonra Selanik Mahkemesinde İhtida Tescilleri (1876-1912).

Sıra No	Yıl	Muhtedi Sayısı
1	1876 ¹	-
2	1877	-
3	1878	18
4	1879	4
5	1880-1912	-
Toplam	-	22

Kaynak: SŞS, Defter No: 306/95-96

Nihayet her zirveden sonra gerçekleşen gerileme ve düşüş 1879’da da meydana gelmiş ve anılan tarihte muhtedi sayısı dörde düşmüştür. Bu ihtida hareketlerinden, diğer bir deyişle 1880’den sonra Selanik Kadılığı Şer’iyye Sicillerinde ihtida tesciline bir daha yer verilmemiştir. 1880’den sonraki ihtida hareketlerinin tescil işlemleri, o tarihlerde yapılan yeni bir düzenlemeyle valiliklere devredilmiştir. Bu yüzden anılan tarihten sonraki ihtida hareketlerini Osmanlı Arşivi’nin ilgili fonlarından takip edeceğiz.

3. Selanik Vakası’ndan Sonra İhtida Hareketleri (1877-1912)

Tablo 3’te Selanik Vakası’ndan sonra Selanik Vilayeti’nde meydana gelen ihtida hareketleri incelenmiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere tabloda yer alan veriler Osmanlı Arşivi’nin ilgili fonları taranarak oluşturulmuştur. Tablo Selanik Vakası’ndan sonra 1877’de başlatılmış, Selanik’in elimizden çıktığı tarihte, 1912’de sonlandırılmıştır. Arşiv kayıtlarına yansıyan verilere göre Selanik Hadisesinden sonra 36 yılda Selanik bölgesinde ihtida edenlerin sayısı 67 olarak ölçülmüştür [Table 3].

Tablo 3: Selanik Olayı’ndan Sonra Bölgedeki İhtida Hareketleri (1877-1912).

Sıra	Yıl	Kişi	Sıra	Yıl	Kişi	Sıra	Yıl	Kişi
1	1877	-	13	1889	-	25	1901	-
2	1878	-	14	1890	1	26	1902	-
3	1879	-	15	1891	1	27	1903	1
4	1880	-	16	1892	3	28	1904	4
5	1881	-	17	1893	2	29	1905	7
6	1882	-	18	1894	3	30	1906	17
7	1883	-	19	1895	2	31	1907	10
8	1884	-	20	1896	-	32	1908	6
9	1885	-	21	1897	2	33	1909	3
10	1886	-	22	1898	1	34	1910	1
11	1887	-	23	1899	-	35	1911	-
12	1888	-	24	1900	1	36	1912	2
Toplam	-	0	-	-	16	-	-	52
Genel Toplam	-	-	-	-	-	-	-	67

Kaynak: BOA, İlgili Fonlar (Tabloda verilen rakamların atıfları dipnotlarda verilmiştir)

Tablo 3’ün sunduğu verilerde 1877, 1878 ve 1879’da Selanik Vilayeti’nde ihtida kaydına rastlanmaması normal görülmelidir. Çünkü anılan tarihlerde ihtida tescil yetkisi hala kadılıkların elinde olmuştur. Nitekim Selanik Şer’iyye

¹ 1876’da Selanik Mahkemesi iki ihtida olayına tanıklık etmiştir. Fakat bu iki ihtida olayı da Selanik Vakası’ndan önce aynı yılın Ocak ayında meydana gelmiştir (SŞS, 1292, No. 300, 69a).

Sicilleri'ne göre tanzim edilen Tablo 2'nin verilerinde 1878 yılı için on sekiz, 1879 yılı için de dört ihtida olmak üzere toplam yirmi iki ihtida kaydı mevcuttur. Selanik Şer'îye Sicilleri Defterlerinde yaptığımız taramaya göre 1880'den itibaren 1912 yılına kadar herhangi bir ihtida kaydına denk gelinmemiştir. İhtida tescil yetkisinin kadınlardan alınıp valiliklere devredildiği bir dönemde 1880-1889 yılları arasında on yıl boyunca Selanik'te ihtida hadisesi meydana gelmemiştir. Uzun süren bu fetret dönemiyle Selanik Vakası arasında bir bağ kurulabilir mi? Eğer söz konusu fetret dönemini Selanik Vakası'nın bir sonucu olarak açıklamaya çalışırsak, o zaman aynı vakadan bir, bir buçuk yıl sonra meydana gelen ve 19.yüzyılın ikinci yarısında bölgede meydana gelen en büyük ihtida hareketlerini nasıl izah edeceğiz? Yukarıda da ifade edildiği gibi Selanik Hadisesinden sonra 1878 yılında meydana gelen ihtida olaylarını bir tepki hareketi olarak görmek mümkündür. Fakat bu tepki 1879'da azalarak önce dörde, ardından 1880'de sifıra inmiştir. Arşivlere yansıyan belgelere göre Selanik Vakası'nın ardında gelen 1880-1890 yılları sıkıntılı olmuş, hem Selanik hem de Osmanlı'nın diğer bölgelerinde yaşayan gayrimüslim tebaa açısından söz konusu yıllar sindirici, ürkütücü ve korkutucu geçmiştir.

Uzun süren fetret döneminden sonra ihtida hareketlerinde ilk kıpırdanma 1890'da Bulgar Cemaatinden Ostoyanko adlı bir kadından gelmiştir. Adı geçen hatunun ihtidası, 1896'da oğlunun Selanik Mekteb-i Sanayi'de istihdam edilmesi talebinden anlaşılmıştır (Bâbıâli Evrak Odası BEO, No. 851, Gömlek No. 63803). Ostoyanko'yu 1891'de Rabia adlı bir avdeti takip etmiştir. Arşivlere yansıyan bu ihtida kaydı, Osmanlı Devleti'nin avdetleri Müslüman kabul etmediğinin bir delili olarak görülebilir (Meclis-i Vükela MV, No. 68, Gömlek No. 44).

1892'de 3 kişinin daha Müslüman olması, Selanik Vakası'nın cemaat bireyleri üzerindeki olumsuz etkisinin ortadan kalktığına dair bir ışık olarak yorumlanabilir. Fakat hem Avdeti Rabia'nın hem de Ayşe adını alarak ihtida eden İtalyan uyruklu Roza'nın yerel gayrimüslim tebaadan olmaması Selanik Vakası'nın cemaat fertleri üzerindeki baskısının hala devam ettiğini ihlas ettirebilir (Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası HR.HMŞ.İŞÖ, No. 177, Gömlek No. 16, 21). Bu yılın son ihtida olayı Selanik'in Merkez mahallelerinden Hacı İsmail Mahallesinde gerçekleşmiştir. Selanik Vakası'nın meydana geldiği Saatli Camisine çok yakın olan söz konusu mahallede ihtida olayının gerçekleşmesinin özel bir anlamı olmalıdır (DH.MKT, No. 1921, Gömlek No. 46).

1892'de yukarı yönlü canlanan ihtida hareketleri 1893'te ters yöne dönmüş ve önceki yıla göre zalarak 2 kişiye inmiştir. Selanik'li olup Üsküp'te ikamet eden Nigar Avdetilikten avdet ederek ihtida etmiştir. Ancak aleyhine ikame olunan iskat-ı cenin davasından dolayı Nigar'ın ihtidası resmi makamlarca onaylanmamıştır. Nigar'ın resmi makamları tanassur etmekle tehdit etmesi onun gerçekten Müslüman olduğuna delil sayılmalıdır (BEO, No. 221, Gömlek No. 16573). Aynı yılda Sofya Müftülüğüne giden bir gencin ihtida talebi kurumlar arası sürüncemeye dönüşmüştür (Hariciye Paris Sefareti HR.SFR.04, No. 572, Gömlek No. 3). İlginçtir ki son mühtedi hariç olmak üzere sözü edilen tarihe kadar ihtida edenlerin hepsi kadın olmuştur.

1894 senesi ihtida hareketlerinin yeniden göreceli olarak canlandığı bir yıl olmuştur. Arşiv belgelerine yansıyan verilere göre söz konusu yılda üç ihtida olayı gerçekleşmiştir. Selanik bölgesindeki ihtida hareketleri 1905'e kadar on yıl boyunca bir-beş seviyelerinde seyredecektir. Bu kapsamda Karadağ'dan Platon Radovanoviç adlı keşiş İsmail adıyla ihtida ederken (BEO, No. 380, Gömlek No. 28426), Preveze'de bir çocuk Müslüman olmak istemiyle resmi makamlara başvurmuştur. Dersaadet'teki ilgili birim çocuğun Selanik yoluyla İstanbul'a ulaştırılmasını sorunsuz sağlamak üzere intikalın Yunan iskeleleri yerine Görice ve Manastır üzerinden yapılmasını istemiştir (BEO, No. 381, Gömlek No. 28555). Yine anılan yılda ihtida eden Fatma, muhtemelen güvenlik sebebiyle uzun süre nezarete tutulmasını ve ihtida işlemlerinin uzamasından yakınmıştır. Süreçten hiç memnun olmayan Fatma, çareyi resmi makamları İstanbul'a şikayet etmekte bulmuştur (BEO, No. 410, Gömlek No. 30746; BEO, No. 417, Gömlek No. 31256; BEO, No. 431, Gömlek No. 32259).

Sırbistan'da hırsızlık ve adam öldürme suçlarından hapis yatarken firar edip Kosova'da İslam'ı seçen Milan Radkoviç'in ihtidası 1895'te iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir. Bir kişinin ihtida etmesi daha önce işlediği suçları iskat etmez ilkesi çerçevesinde Osmanlı Hükümeti daha önce Sırbistana kaçan Dramalı Topçu Ali b. İbrahim'e karşılık Mehmed adını alan Milan'ı takas etmek istemiştir. Ancak Sırbistan, tanassur eden Ali b. İbrahim'i iade etmeyi reddetmiş, buna mukabil Osmanlı Devleti ile imzaladığı antlaşmayı gerekçe göstererek cani Mehmed'i ısrarla talep etmiştir. Mütakabiliyet ilkesi kapsamında Milan'ı iade etmekte tereddüt eden Osmanlı Hükümeti işi zamana yaymayı tercih etmiştir (DH.MKT, No. 71, Gömlek No. 14). Sefaretler arasında ve nezaretler düzeyinde süren yirmi sekiz yazışmaya rağmen mücrim Milan'ın Sırbistan Krallığı'na iade edilip edilmediği tespit edilememiştir.

1895'te meydana gelen ikinci ihtida İtalyan'ın dışişleri bürokrasisine mensup bir aileden gelmiştir. Dönemin İstanbul Kançılırya'sının kız kardeşi olan Hediye Hatun'un ihtidası iki yıl sonra Selanik İnas Mektebi Müdüriyeti'ne

atanmasına dair vaki olan iş talebinin arşiv kayıtlarına yansımada ortaya çıkmıştır (BEO, No. 1096, Gömlek No. 82152).

Selanik Vakası'ndan sonra 1890'da kıpırdayan ihtida hareketleri yıl bazında bir-üç muhtedi seviyede altı yıl devam etmiş, ancak 1896'da inkıtaya uğramıştır. Fakat 1897'de %200 artışla 2'ye çıkmıştır. Selanik Çukur Handa ikamet eden İtalyan Jozefin Virjini sözü edilen yılda ihtida talebini valiliğe ilettiğinde cari usule göre (BEO, No. 1019, Gömlek No. 76360) İtalyan Konsolosluğu'ndan Valilik makamına bir memurun gelip Jozefin'in ihtida talebini sorgulaması gerekirdi. Fakat adı geçen konsolosluk, Jozefin'in sorgu için önce konsolosluğa gelmesi gerektiğini ileri sürerek ihtidanın resmîyet kazanmasına engel olmaya çalışmıştır (Hariciye Tahrirat HR.TH, No. 199, Gömlek No. 3). 1897'de meydana gelen ihtidaları engellemeye çalışmanın bir benzeri Rusya'nın Selanik Konsolosluğu'ndan gelmiştir. Kosova yoluyla Selanik'e gelen Varşovalı Feliks Galkovski, ihtida edeceğini beyan ederek resmî işlemlerin başlatılmasını talep etmiş, ancak adı geçen konsolosluk farklı gerekçeler ileri sürerek süreci engellemeye çalışmıştır (BEO, No. 996, Gömlek No. 74680).

İtalyan Lehna Hanımın 1898'deki ihtida talebi yine İtalya makamlarının engeline takılmıştır. İtalya'nın Selanik Konsolosluğu, İtalya kanunlarına göre Lehna'nın kocasından boşanmasının geçerli olmadığı, dolayısıyla nikah bağının kocanın ölümüne kadar devam ettiği görüşünü dillendirmiştir. Bu durumda Lehna'nın zorla mı yoksa isteyerek mi ihtida etmek istediğinin anlaşılması için Selanik Valiliği'nin İtalya Konsolosluğu'ndan tercüman/memur talepleri karşılıksız kalmıştır. İşlemlerin çıkmaza girdiği durumlarda Osmanlı makamları ihtida usullerini işletmiş ve mühtedilerin lehine işlem yapılmasını yeğlemiştir (HR.HMŞ.İŞO, No. 186, Gömlek No. 33).

Tablo 3'ün sunduğu verilere göre 1899 yılı ihtidasız geçmiştir. Ardışık yılda ise neredeyse genel temayüle dönüşen sadece bir ihtida olayı meydana gelmiştir. Yenice-i Vardar'da meydana gelen bu ihtida hadisesi Rusya Sefaretliği'nin müdahalesine maruz kalmıştır. 15 yaşındaki mühtediye Kalyopi'nin babası Tarapça Doğancı Efendi, ilçe azası sıfatını kullanarak kızının ihtidasını engellemek için adı geçen sefaretliği devreye sokmuş olmalıdır. Kalyopi'nin ailesine iadesine dair Rusya Sefaretliği'nin talebi, kızın şiddetli muhalefeti dikkate alınarak yerel makamlarca reddedilmiştir (DH.MKT, No. 2407, Gömlek No. 27).

Yirminci yüzyılın başında Kalyopi ile meydana gelen ihtida hadisesi sonraki yıllara umut kaynağı olmuştur. Artık Selanik Vakası'nın üzerinden çeyrek asır geçmiştir. Olayın insanlar üzerinde bıraktığı etki soğumaya yüz tutmuştur. Buna rağmen 1901-1902 yılları, ihtida hareketleri açısından verimsiz geçmiş ve anılan yıllarda Selanik'teki resmî makamlara ihtida başvurusu yapılmamıştır. İki yıllık suskunluktan sonra 1903'te Vodine'de Sofi Jano adlı bir kızın ihtidası sorunlu olmuştur. Nitekim ihtidaya teşvik suçundan aynı ilçeden Hasan Bey tutuklanıp hapse atılmıştır. Sofi ise bilahare irtidat ederek olayı çıkmaza sokmuştur (Hariciye Siyasi HR.SYS, No. 2940, Gömlek No. 8). Adı geçen Hasan'ın hapse atılması Selanik Vakası'nın etkilerinin hala devam ettiğini göstermiştir. Öte yandan Ustrumca'da Ostoyko adlı evli bir kadının ihtida teşebbüsü Ustrumca Metropolit'i'nin "kaçırılma", "iğfal", din değiştirmeye "zorlama" ve "teşvik" iddiaları yerinde bulunarak sözü edilen kadının ihtidası yerel makamlarca yok sayılmış ve babasına iadesi sağlanmıştır (Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı TFR.I.SL, No. 25, Gömlek No. 2433; DH. MKT, No. 785, Gömlek No. 34).

1904'teki dört ihtida olayının tamamı önceki ihtidalara kıyasla yine kadınlardan meydana gelmiştir. 1903 yılına göre ihtida olaylarındaki %300'lük artış 1907'ye kadar katlanarak devam etmiştir. Deysan-i Zir köyünden Bulgar Görde kızı Luzu'nun Müslüman olma talebi ihtidada uyulacak usul ve kaidelerin neler olduğu tartışmasını yeniden canlandırmıştır. Bu kapsamda ihtida emek isteyenlere nasihat verecek dini ve ruhani otoritelerin mühtedilerin doğum yerinden olmasının şart olmadığı, diğer ruhani liderlerin de aynı nasihati yapabileceği vurgulanmıştır (TFR.I.SL, No. 54, Gömlek No. 5394). Aynı yılda Kalkış'ta "cebr u teşvik" iddiasıyla Bulgar Nikola kızı Katerina'nın ihtidasına engel olunmak istenmiş, ancak Selanik İdare Meclisi'nin konuyu tahkiki neticesinde Sabire adını alan mühtediyenin kendi "arzu" ve "vicdani" saiklerle Müslüman olduğu sonucuna varmıştır (TFR.I.SL, No. 55, Gömlek No. 5481).

Selanik Polye mahallesinden Musevi Avram kızı Astereya'nın İkbal adını alarak ihtida etmesi de kendi hür iradesi sonucuna meydana geldiği anlaşılmıştır (TFR.I.SL, No. 56, Gömlek No. 5588). Diğer yandan Aksanto kızı terzi Marğaro'nun ihtidası Yunan makamlarının itirazıyla karşılaşmıştır. Yunan Sefareti, Yunan kanunlarına göre rüşt ispat çağının 21 yaş olduğu, Marğaro'nun yaşının ise henüz 19 olduğu, dolayısıyla adı geçen kızın ailesine teslim edilmesi gerektiğini savunmuştur. Arşive yansıyan yazışmalara göre adı geçen mühtediye serbest bırakıldıktan sonra bilinmeyen bir mekana gitmiştir (BEO, No. 2042, Gömlek No. 180137). Bu da kızın ihtida etmekte ısrarlı olmuş olduğu anlamına gelebilir.

1905'te yaşanan ihtida olayları bir önceki yıla göre neredeyse iki katına çıkarak yedi mühtediye ulaşmıştır. Buna göre Yenice'den Rum Tanaş kızı Andonike (TFR.I.SL, No. 62, Gömlek No. 6128), Selanik Kale Hamamı civarında ikamet eden Yahudi Şalon kızı Sara (TFR.I.SL, No. 72, Gömlek No. 7199), Avusturya'dan Rozalya kızı Mariya, (TFR.I.SL, No. 87, Gömlek No. 8646) aslen Siroz'lu olup Demirhisar'ın varoşunda ikamet eden Rum Velikin'in evli kızı Hidayet (Hristo) (TFR.I.SL, No. 88, Gömlek No. 8732), yine Siroz'dan Bulgar İbrahim (Petre) veled-i Mitre (TFR.I.SL, No. 89, Gömlek No. 8806) ve Karaferye Yeraki Çiftliği Rum ahalisinden Temoşo kızı Rina'nın ihtida talepleri Selanik Vilayet İdare Meclisi'nce mer'i usul ve kurallara uygun bulunmuştur (TFR.I.SL, No. 91, Gömlek No. 9049). Nihayet Usturumca'dan Rum ve dul bir kadının ihtida talebi Metropolit'in usule aykırı talebine maruz kalmıştır. Metropolit, ihtida işlemleri yapılırken kadının babasının da hazır bulunmasında ısrarlı davranmıştır (TFR.I.SL, No. 85, Gömlek No. 8478). Metropolit'in söz konusu ısrarı, babanın kızını eski dinine çevirmede etkili olabileceği ihtimaline yönelik olabilir.

1906'da meydana gelen ihtida hareketleri 1905 yılına göre yaklaşık %100 artarak 17 mühtediye ulaşmıştır. Söz konusu yılda meydana gelen ihtida hareketleri 1878'deki olaylarından sonra ulaşılan en yüksek seviye olmuştur (ŞŞS, 1295-1296, No. 306, 48a-48b).

Buna göre Langaza'lı Rum Nikola kızı Limbade'nin (TFR.I.SL, No. 93, Gömlek No. 9224), Selanik'in Silahhane Mahallesi'nden Dudu binti Sitaylisyo(?) adlı Yahudi bir kızın (TFR.I.SL, No. 93, Gömlek No. 9228), Siroz Beğlik Çiftliği Kıpti gayrimüslimlerinden Andon kızı Rine'nin Emine ismiyle (TFR.I.SL, No. 93, Gömlek No. 9242), aslen İstanbul Tophane semtinden olup Drama'da ikamet eden Hristo Covani'nin kızı Mariko'nun Fatma Nadire ismiyle (TFR.I.SL, No. 94, Gömlek No. 9333), Zihne'nin Vanyasne köyünden Yahudi Samuel'in kızı Rika'nın (TFR.I.SL, No. 100, Gömlek No. 9948), Langaza'nın Kavalılar karyesinden Rum Dimitri kızı Vangeli'nin (TFR.I.SL, No. 101, Gömlek No. 10048), Ustrumca Papa Kostandin Mahallesi'nden Rum Çayırıcı Risto'nun kızı Tenko'nun Nuriye ismiyle (TFR.I.SL, No. 104, Gömlek No. 10345), Yenice Kırbova'dan Rum İço oğlu Dino'nun Hasan ismiyle (TFR.I.SL, No. 107, Gömlek No. 10647), aslen Yenice'nin Karacaabad Nahiyesi'nin Gabrişte karyesinden olup Vidine taşrasında ikamet eden Bulgar Peno kızı Petno'nun (TFR.I.SL, No. 107, Gömlek No. 10664), Selanik suriçi Akçe Mescid Mahallesi'den Yahudi Salamon kızı Biyonide'nin Binnaz ismiyle (TFR.I.SL, No. 108, Gömlek No. 10705), adı geçen mahalleden Musevî Yoda kızı Klara'nın Pakize adıyla (TFR.I.SL, No. 108, Gömlek No. 10749), keza aynı mahalleden Yahudi Salamon kızı Filor'un Binnaz ismiyle (TFR.I.SL, No. 109, Gömlek No. 10870), İştib'li Bulgar Angele'nin oğlu Dine'nin Hasan adıyla (TFR.I.SL, No. 110, Gömlek No. 10938), aslen Köprülü Kazası'ndan olup Selanik Hamidiye Mahallesi'nde ikamet eden Bulgar Yovan kızı Roza'nın Zehra ismiyle (TFR.I.SL, No. 113, Gömlek No. 11220), Selanik Hamidiye Mahallesi'nde ikamet eden Yahudi Mişon'un kızı Klara'nın Müzeyyen ismiyle (TFR.I.SL, No. 115, Gömlek No. 11470), Selanik Salhane Mahallesi'nde ikamet eden Musevî Zahariya kızı Sterina'nın Mahire adıyla (TFR.I.SL, No. 116, Gömlek No. 11587) ve nihayet Selanik Üç Çeşmeler Mahallesi'nden iken Siroz'da ikamet eden Aşkenaz Yahudilerinden Arabacı Avram Yoda'nın Mustafa ismiyle (TFR.I.SL, No. 119, Gömlek No.11802), "tahvif/korkutma" ve "teşvik"ten uzak, kendi "arzu-yi vicdaniye"leri sonucunda Müslüman oldukları için, resmi işlemlerinde bir sorun ortaya çıkmamıştır.

Selanik Vakası'ndan sonra ihtida hareketlerinde yakalanan bu tarihi zirveden sonra yükseliş trendinin yönü 1907'de aşağıya doğru dönmüştür. Trend aşağı yönlü olmasına karşın 1907'deki ihtida hareketleri, 1906 yılı hariç, önceki yılların çok üstünde seyretmiştir. 1907 yılında ilk defa üç gayrimüslim aynı anda ihtida etmiştir. Vodine'nin Rum Cemaatinden Ostoyan kızı Mariya, Ostoyço kızı Giço ve Mihail veled Lazo aynı anda Müslüman olmuştur. Kızların her ikisi de Fatma ismini tercih etmiş, Mihail ise Hüseyin adını almıştır (TFR.I.SL, No. 159, Gömlek No. 15807). Muhtemelen Selanik'ten Yunanlı bir kızın ihtida etmek istemesi üzerine ilgili Yunan Konsolosluğu devreye girerek kızın henüz on beş yaşında olduğunu ileri sürmüş ve ihtidaya engel olmak istemiştir. Selanik Hamidiye Hastanesinde yapılan muayenede kızın 16-17 yaşlarında olduğu anlaşılınca, ihtida işlemlerinin başlatılmasına izin verilmiştir (BEO, No. 3148, Gömlek No. 236049). Keza on altı yaşında Yunanlı bir kızın ihtida başvurusu Yunan Konsolato'sunca engellenmeye çalışılmıştır. Adı geçen Konsolato meri usule göre ruhani bir memurunu Vilayet İdare Meclisine göndermemiş ve söz konusu ihtida teşebbüsüne mani olmak istemiştir. Ancak Osmanlı makamları kızın yaşına bakarak ihtidanın resmîyet kazanmasında bir engel görmemiştir (BEO, No. 3185, Gömlek No. 236814).

Öte yandan Demirhisar'da eşkiya çetesi reisiyken Müslüman olup silah ve mühimmat konularında devlete hizmetleri dokunan Ostoyan'ın (Yıldız Sadâret Hususi Y.A.HUS, No. 508, Gömlek No. 88; BEO, No. 2974, Gömlek No. 222999), aslen Tikveş'in Merzişko karyesinden olup Strağova köyünde ikamet eden Rum Mito'nun hanımı ve Boşi kızı Nado Hatun'un Emine ismiyle (TFR.I.SL, No. 138, Gömlek No. 13784), Poliroz'dan Hristo kızı Fatine'nin Emine Remziye adıyla (TFR.I.SL, No. 156, Gömlek No. 15547) ve Selanik Çayır Mahallesi sakinlerinden Yahudi Barvasgörmez(?) kızı Diyamenti, Hayriye ismiyle ihtida etmeleri usul ve mevzuata uygun bulunmuştur (TFR.I.SL, No. 159, Gömlek No.

15819). Ayrıca 8 Mayıs 1909'da arşive yansıyan bir kayda göre Ekim 1907'de ihtida ettiği anlaşılan Cevahir Hatun'un ihtidasını 1907 yılına eklemek gerekir (DH. MKT, No. 2805, Gömlek No. 51).

İhtida hareketlerinde 1906'da yakalanan zirveden sonra başlayan aşağı yönlü hareket 1908'de de devam ederek altıya mühtediye inmiştir. Bu yılın ilk ihtidası merkezdeki Kelemeriye Nahiyesi'den gelmiştir. Çayır Çiftliği Rumlarından Panyot kızı Harişi Hadice ismiyle ihtida etmiştir. Cari usule göre Vilayet İdare Meclisi binasının özel bir odasında Hadice ile başbaşa kalan Ortodoks Mezhebi'nin ruhani lideri, Harişi'nin din değiştirme kararını değiştirememiştir (TFR. I. SL, No. 175, Gömlek No. 17460).

Geçmiş yıllara göre son birkaç yılda ihtida hareketlerinde görülen belirgin yükseliş Rum Patrikliği'ni rahatsız etmiş olmalıdır. Söz konusu Patriklik eskiden beri dile getirilen iddialarına yeni savlar katarak hükümet nezdinde şikayetlerde bulunmuştur. Buna göre Patrikhane, tebdil-i din için yapılan icbardan, kadın ve çocukların kaçırılmasından vazgeçilmesini ve bu gibi eylemlere kalkışanların da cezalandırılmasını talep etmiştir. Yanı sıra ihtida işlemleri sırasında mühtedinin bağlı bulunduğu mezhebin ruhani lideriyle ebeveynlerinin hazır bulunması, onların olmadığı durumlarda akrabalarının davet edilmesi, resmi işlemlerde hazırlanan mazbataların Hıristiyan azalarca da mühürlenmesi öteden beri uygulana-gelen usul ve yöntemler olmuştur. Patriklik ayrıca mühtedilerin ruhani liderle ya da ebeveynleriyle yapılacak sorgulama için muayyen bir gün belirlenmesini, makul bir sebepten dolayı söz konusu müdahillerin gelememesi durumunda sorgulamanın uygun bir tarihe tehir edilmesini, bu süreçte kadın mühtedilerin yanında Müslüman bir kadının bulundurulmamasını, muamele sırasında hüviyetlerin ebeveyn ya da akrabalar tarafından tasdik edilmesini, kadın mühtedilerin yüzlerinin açık bırakılmasını, 8-10 yaşlarında ihtida etmek isteyen çocukların ailelerine iade edilmesini, 13-14 yaşındaki mürahiklerden ebeveynlerinin yanında kalmak istemeyenler için ihtida çağı gelinceye dek güvenli yerlerde ikametlerinin sağlanmasını, nüfusta kaydı olmayanların yaşı konusunda ileri sürülecek itirazların dikkate alınarak sürecin tamamlanmasını istemiştir (TFR. I. SL, No. 183, Gömlek No. 18261).

Yukarıda sıralanan şikayetlerden sonra Gevgili'de Rum Patrikliği'ni haklı çıkaracak bir ihtida hadisesi gelişmiştir. Homa köyünün Ulah Cemaatine mensup olan Rizo Proşo'nun on altı yaşındaki kızı, yöredeki bir jandarma tarafından kaçırılmıştır. Adı geçen Patriklikçe yukarıda sıralanan kaideler kapsamında mühtediye kızın ihtida muamelesine başlanmamış ve ailesine teslim edilip ilgili jandarmanın cezalandırılmasına karar verilmiştir (TFR. I. SL, No. 212, Gömlek No. 21199). Keza ihtida ettirmek üzere Nevrekop'tan kaçırılarak Selanik'e getirilen Musevi bir kızın ihtidasına hem Hahambaşılık hem de Yahudi Cemaati itiraz etmiştir. Yeni Gazete'de yayımlanan bir makaleyle de olay yurt sathına yayılmış ve muhtemelen kızın ihtida işlemlerine başlanmamıştır (DH. MKT, No. 2787, Gömlek No. 69).

Diğer taraftan Selanik Ayasofya Mahallesi Yahudilerinden Aron kızı Flor'un Dilber ismiyle (TFR. I. SL, No. 179, Gömlek No. 17893), Akçe Mescid Mahallesi Musevilerinden Leyaho kızı Kokola'nın Hürmüzen adıyla (TFR. I. SL, No. 180, Gömlek No. 17995), Selanik Roğoz Mahallesi'nden Musevî Yoda kızı Liyal'ın Fatma ismiyle (TFR. I. SL, No. 200, Gömlek No. 19950), Vodine'nin Venikne karyesi Rum ahalisinden Tanaş kızı Penonun Kerime ismiyle (TFR. I. SL, No. 200, Gömlek No. 19951) ve Gevgili'nin Eski Kilise Mahallesi Rum Cemaatinden Tarayko kızı Lenko'nun Nadire adıyla (TFR. I. SL, No. 200, Gömlek No. 19969) ihtida etmeleri cari usul ve nizamla uygun yapılmıştır.

İhtidada 1907'de başlayan aşağı yönlü hareket 1909'da sert bir düşüşle üç mühtediye inmiştir. Böylece bu yıldaki ihtida hareketleri 1905'ten önceki yılların kronik seviyesine dönüşmüştür. Nitekim aslen Selanik Çayır Mahallesi'nden iken Siroz'da ikamet eden Yahudi Rofel kızı Lona, Fatma ismiyle (TFR. I. SL, No. 213, Gömlek No. 11225), Petriç Kazası'nın Kamine karyesi sakinlerinden Rum İstoel'in kızı İstano'nun Fatma Naciye adıyla (TFR. I. SL, No. 203, Gömlek No. 20203), Rusya'dan Selanik'e hicret ederek Karahacıoğlu Mahallesi nüfusuna kayıtlıyken Siroz'da ikamet eden Musevî Yosef kızı Suse'nin Fatma ismiyle (TFR. I. SL, No. 210, Gömlek No. 11270) ihtida etmelerinde gayrimüslim cemaatlerle bir sorun yaşanmamıştır.

1910 yılındaki bir ihtida, bağımsızlığını ilan eden Bulgaristan'ın Rusçuk Kazası'ndan gelmiştir. Mühtedi Dimitri Done, ülkesinin bağımsızlığından sonra Nevrekob'a gelmiş ve bir Bulgar gibi değil bir Osmanlı gibi muamele görmesini istemiştir (Dahiliye Muhaberât-ı Umumiye İdaresi DH.MUİ, No. 50, Gömlek No. 8). Tablo 3'ün verilerine göre 1911'de Selanik'te ihtida vakasına rastlanmamıştır.

1912 yılında Balkan Savaşından kısa bir süre önce söz konusu tabloya iki ihtida olayı yansımıştır. Sözü edilen bu iki ihtida olayı da aynı anda meydana gelmiştir. Razlık sınırında devriye gezen Osmanlı askerlerine iltica eden üç Bulgar askerinden İlyaoğlu Nestor ve Hristooğlu (V)angel'in ihtida talepleri bilahare olumlu karşılansınca sırasıyla Abdullah ve Halil isimlerini almışlardır (Dahiliye İdare [DH. İD], No. 590, Gömlek No. 4).

Tablo 1’de yer alan bilgilere göre Selanik Vakası’ndan önce 36 yılda meydana gelen ihtida sayısı 89 olarak ölçülmüştür. Aynı vakadan sonra 1912 yılına kadar 36 yıl boyunca Müslüman olanların sayısı ise 67 olmuştur. Diğer bir ifadeyle ikinci 36 yıllık zaman dilimindeki ihtida olayları, bir önceki 36 yıllık zaman diliminde meydana gelen ihtida hareketlerine kıyasla 22 kişi azalmıştır. Bu da Selanik Vakası’nın ihtida hareketlerine olumsuz etki yaptığı anlamına gelebilir.

Sonuç

Selanik Vakası öncesi (1841-1876) ile olay sonrası (1877-1912) arasında ihtida oranlarında %25 civarında bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüş sadece sayısal bir azalmadan ibaret olmamış; hukuki süreçlerin karmaşıklaşması, diplomatik baskıların artması ve toplumsal gerilimin tırmanması ile ilgili olmuştur.

Vakadan sonra ihtidalar artık yalnızca bireysel din değişimleri değil, uluslararası müdahale riski taşıyan siyasi olaylar olarak görülmeye başlanmıştır.

Amerikan, Fransız, Rus, İtalyan, Yunan ve diğer yabancı konsolosluklar, kendi tebaalarının ihtidalarını sistematik biçimde engellemeye çalışmıştır.

İhtidalar; “kaçırma”, “zorlama”, “kandırma” gibi söylemlerle uluslararası diplomasiye taşınmıştır. Bu durum, Osmanlı’nın iç hukuku ile uluslararası hukuk/diplomasi arasında sürekli bir egemenlik çatışması yaratmıştır.

Yabancı devletler, bireysel din değiştirme hareketlerini Osmanlı Devleti’nin üzerinde baskı kurma aracı olarak kullanmıştır.

Önceki yüzyılın aksine Selanik Vakası sonrasında meydana gelen ihtidaların çoğunluğu kadınlardan oluşmuştur.

Kadın ihtidaları, aile içi baskı, yaş küçüklüğü, evlilik bağı gibi gerekçelerle genellikle resmiyet kazanmadan sonuçlanmıştır. Selanik Vakası’ndan sonra devlet, ihtida edenleri koruma altına almıştır.

1880’den sonra ihtida süreçleri, yerel kadınlardan alınıp valiliklere devredilmiş ve sıkı kurallara bağlanmıştır. Bu da süreci hem bürokratik hem de merkeziyetçi hale getirmiştir.

Selanik Vakası’ndan iki yıl sonra 1878’de ihtidada meydana gelen tarihi yükseliş bir tepki hareketi, 1906’da görülen zirve ise olayın gayrimüslimler üzerindeki etkisinin azalmasının bir sonucu olarak görülmüştür.

1880-1889, 1899, 1901-1902 ve 1911’de olmak üzere toplam 14 yıl boyunca Selanik Bölgesi’nde ihtida kaydı vuku bulmamıştır. Selanik Vakası sonrasında özellikle erkeklerin din değiştirme konusundaki özgüvenleri sarsılmıştır.

Müslümanların gayrimüslimlere teşvik yoluyla da olsa İslam’ı tebliği suç sayılmış, bu yolla ihtida edenlerin din değiştirmesi kabul edilmediği gibi teşviki yapanlar cezalandırılmıştır. İç ve dış baskıların sonucunda Osmanlı’nın ihtida hareketlerinde daha uzlaşmacı ve daha dengeli bir yaklaşım benimsemesine yol açmıştır.

KAYNAKÇA

Bayram, Selahattin (2025). *Osmanlı’da Selanik Merkezli İhtida Hareketleri (1695-1879)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi, (MSBATA). 110.9.1.4, No. 44, Gömlek No. 1, 4.

Osmanlı Arşivi, BOA. *Bâbü’lî Evrak Odası (BEO)*, No. 851, Gömlek No. 63803.

(<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>)

----- *Bâbü’lî Evrak Odası (BEO)*, No. 221, Gömlek No. 16573.

----- *Bâbü’lî Evrak Odası (BEO)*, No. 380, Gömlek No. 28426.

----- *Bâbü’lî Evrak Odası (BEO)*, No. 381, Gömlek No. 28555.

- . Bâbiâli Evrak Odası (BEO), No. 410, Gömlek No. 30746.
----- . Bâbiâli Evrak Odası (BEO), No. 417, Gömlek No. 31256.
----- . Bâbiâli Evrak Odası (BEO), No. 431, Gömlek No. 32259.
----- . Bâbiâli Evrak Odası (BEO), No. 996, Gmlek No. 74680.
----- . Bâbiâli Evrak Odası (BEO), No. 1019, Gmlek No. 76360.
----- . Bâbiâli Evrak Odası (BEO), No. 1096, Gmlek No. 82152.
----- . Bâbiâli Evrak Odası (BEO), No. 2042, Gmlek No. 180137.
----- . Bâbiâli Evrak Odası (BEO), No. 2974, Gmlek No. 222999.
----- . Bâbiâli Evrak Odası (BEO), No. 3148, Gmlek No. 236049.
----- . Bâbiâli Evrak Odası (BEO), No. 3185, Gmlek No. 236814.
----- . Dahiliye Nezâreti İdare Evrakı (DH.İD), No. 590, Gmlek No. 4.
----- . Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemi (DH.MKT), No. 71, Gmlek No. 14.
----- . Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemi (DH.MKT), No. 187, Gmlek No. 61.
----- . Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemi (DH.MKT), No. 1921, Gmlek No. 46.
----- . Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemi (DH.MKT), No. 1974, Gmlek No. 71.
----- . Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemi (DH.MKT), No. 2407, Gmlek No. 27.
----- . Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemi (DH.MKT), No. 2575, Gmlek No. 144.
----- . Dahiliye Muhaberât-ı Umumiye İdaresi (DH.MUI), No. 50, Gmlek No. 8.
----- . Hariciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (HR.HMŞ.İŞO), No. 177, Gmlek No. 16.
----- . Hariciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (HR.HMŞ.İŞO), No. 177, Gömlek No. 21.
----- . Hariciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (HR.HMŞ.İŞO), No. 186, Gömlek No. 33.
----- . Hariciye Nezâreti Mektubi Kalemi (HR.MKT), No. 932, Gömlek No. 1.
----- . Hariciye Nezâreti Mektubi Kalemi (HR.MKT), No. 933, Gömlek No. 90.
----- . Hariciye Nezâreti Paris Sefareti (HR.SFR.04), No. 572, Gömlek No. 33.
----- . Hariciye Nezâreti Siyasi Kısım Belgeleri (HR.SYS), No. 2940, Gmlek No. 8.
----- . Hariciye Nezâreti Tahrirat Kalemi (HR.TH), No. 199, Gmlek No. 3.
----- . İradeler Dosya Usulü (İ.DUIT), No. 138, Gmlek No. 37.
----- . İradeler Dosya Usulü (İ.DUIT), No. 138, Gmlek No. 41.
----- . Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), No. 68, Gmlek No. 44.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 25, Gmlek No. 2433.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 54, Gmlek No. 5394 .
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 55, Gmlek No. 5481.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 56, Gmlek No. 5588.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 62, Gmlek No. 6128.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 72, Gmlek No. 7199.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 85, Gmlek No. 8478.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 87, Gmlek No. 8646.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 88, Gmlek No. 8732.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 89, Gmlek No. 8806.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 91, Gmlek No. 9029.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 93, Gmlek No. 9224.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 93, Gmlek No. 9228.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 93, Gmlek No. 9242.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 94, Gmlek No. 9333.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 100, Gmlek No. 9948.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 101, Gmlek No. 10048.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 104, Gmlek No. 10345.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 107, Gmlek No. 10647.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 107, Gmlek No. 10664.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 108, Gmlek No. 10705.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 108, Gmlek No. 10749.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 109, Gmlek No. 10870.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 110, Gmlek No. 10938.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 113, Gmlek No. 11220.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 115, Gmlek No. 11470.
----- . Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 116, Gmlek No. 11587.

- Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 119, Gömlek No. 11802.
----- Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 138, Gömlek No. 13784.
----- Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 156, Gömlek No. 15547.
----- Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 159, Gömlek No. 15807.
----- Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL), No. 159, Gömlek No. 15819.
----- Yıldız Perakende Zabtiye Nezâreti Evrakı (Y.PRK.ZB), No. 7, Gömlek No. 46.
----- Yıldız Sadâret Hususi Maruzât Evrakı (Y.A.HUS), No. 508, Gömlek No. 88.
Selanik Makedonya Tarih Arşivi, Osmanlı Koleksiyonu. *Selanik Şer'iyeye Sicil Defteri (SŞS)*, 1107, No. 2, İç Kapak.
----- *Selanik Şer'iyeye Sicil Defteri (SŞS)*, 1222-1223, No. 188, 1.
----- *Selanik Şer'iyeye Sicil Defteri (SŞS)*, 1226, No. 192, 1.
----- *Selanik Şer'iyeye Sicil Defteri (SŞS)*, 1238, No. 209, 54.
----- *Selanik Şer'iyeye Sicil Defteri (SŞS)*, 1252, No. 232, 1.
----- *Selanik Şer'iyeye Sicil Defteri (SŞS)*, 1254-1255, No. 235, 1.
----- *Selanik Şer'iyeye Sicil Defteri (SŞS)*, 1254-1255, No. 235, 61.
----- *Selanik Şer'iyeye Sicil Defteri (SŞS)*, 1255-1256, No. 236, 1.
----- *Selanik Şer'iyeye Sicil Defteri (SŞS)*, 1256, No. 238, 1.
----- *Selanik Şer'iyeye Sicil Defteri (SŞS)*, 1262, No. 248, 1.
----- *Selanik Şer'iyeye Sicil Defteri (SŞS)*, 1292, No. 300, 69.
----- *Selanik Şer'iyeye Sicil Defteri (SŞS)*, 1295-1296, No. 306, 48.
Tepekaya, Muzaffer (2013). Selanik Vilayeti Almanya ve Fransa Konsoloslarının Öldürülmesi Olayı (6 Mayıs 1876). *Bellekten*, C. 77/280, ss 1031-1070.